

МАНІПУЛЮВАННЯ ІСТОРІЄЮ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ ЯК СКЛАДОВА ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ КАМПАНІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

У статті з'ясовано причини інтенсивного використання анти-українськими силами подій Великої Вітчизняної війни, проаналізовано особливості маніпуляції ними.

Зазначено, що російською пропагандою та ЗМІ український національно-визвольний рух подається лише як фашистський, колаборантський щодо нацистської Німеччини та злочинний щодо мирного населення, потім цей образ проектується на сучасну Україну (що вшановує боротьбу УПА за незалежність), і від неї вимагають зміни історичної політики.

Маніпуляції з історією Другої Світової війни дають підстави Росії та антиукраїнським силам дискредитувати боротьбу українців за незалежність і надалі поширювати радянське (читай російське) трактування історії.

Центральною складовою російської історичної міфології ХХ ст. є Друга Світова війна. На неї проектується сучасні ідеологеми «руського мира». З іншого боку, сучасні політичні події, зокрема, анексія Росією Криму, її агресія на Сході України, сприймаються крізь призму подій більш ніж 70-річної давнини – як боротьба радянських людей на чолі з російським народом з «фашизмом». Агресія Росії і конфлікт на Сході України перетворили історію на справжню зброю. Історичні міфи Другої Світової війни (у радянському варіанті – Великої Вітчизняної війни) використовуються для виправдання сепаратистських рухів та військової агресії Росії.

Ключові слова: Україна, Росія, Велика Вітчизняна війна, перемога, фашизм, міфологія війни, пропаганда, маніпулювання.

Останнім часом у потужній пропагандистській кампанії проти України найчастіше використовується міфологія Великої Вітчизняної війни. Різні аспекти цієї проблеми висвітлювалися В. В'ятровичем, Л. Зашкільняком, С. Грабовським, В. Гриневичем, О. Зайцевим, А. Портновим, Я. Грицаком, О. Штоквишем, В. Тилищаким тощо. Проте тема маніпулювання історією війни для політичних потреб, отождолення українського націоналізму з фашизмом потребує подальшого дослідження.

Мета статті – виявити причини інтенсивного використання антиукраїнськими силами подій Великої Вітчизняної війни, проаналізувати особливості маніпуляції ними.

Чому саме тема Великої Вітчизняної війни найчастіше використовується російською владою як інструмент внутрішньої та зовнішньої політики? Науковці пояснюють це тим, що з усієї російської історії перемога у Великій Вітчизняній війні є чи не єдиним епізодом минулого, придатного для політичного використання за критерієм бачення події (і себе в цій події) у позитивному світі. Велика Вітчизняна війна інтерпретується в Росії як велична місія звільнення від «всесвітнього зла», коли Червона Армія спасла Європу і все людство.

Символ Великої Перемоги завдяки його інтенсивному політичному використанню, з одного боку, і вкоріненості у масовій свідомості, з іншого, виступає у якості важливої вузлової точки сучасної російської ідентичності та ідентичності частини громадян пострадянських країн. Почасти цим пояснюється наполегливість російської сторони у «війнах пам'яті», що розгорнулися в Східній Європі в останні десятиліття. У часи декларування правлячою верхівкою повернення Росії статусу наддержави, історія СРСР виявилася «політично придатною» для російської влади насамперед як історія великої держави.

Тема війни, значима також для конструювання національно-державних ідентичностей України та більшості країн Західної і Східної Європи, тому вона стала грати важливу роль в міжнародній символічній політиці, перетворюючись в об'єкт суперництва інтерпретацій.

Чому російська влада використовує концепцію Великої Вітчизняної війни, а не Другої Світової війни, як більшість держав? По-1, відлік подій починається не з 1939-го, а з 1941-го р., відповідно з цих подій випадали нацистсько-радянські союзницькі відносини і фактична участь СРСР у розпалюванні Другої Світової війни після підписання пакту Молотова-Ріббентропа. По-2, вона ставила Росію в центрі подій, хоч насправді значні події війни відбувалися в Україні; По-3, у такий спосіб фактично ігнорувалась тема Голокосту як найбільшого злочину Другої Світової війни.

Міфологія війни активно використовується Москвою у внутрішній та міжнародній політиці. Російська влада та проросійські сили в Україні перетворили ідею фашизму в інструмент політичної боротьби. Постійно акцентуючи тему «неонацизму», тиражуючи інформацію про «фашистів», кремлівська пропаганда ставить за мету: у внутрішньо-українському контексті розколоти країну і потрактувати діяльність сепаратистів як боротьбу з фашизмом; у внутрішньо-російському контексті створити образ ворога і викликати потребу з ним боротися; у зовнішньополітичному контексті зробити вразливими для критики позиції прихильників України за підтримку нібито «фашистського режиму».

Для поділу України послідовно пропагувалися культ Перемоги та ототожнення українського націоналізму з фашизмом. У південно-східних регіонах значні рудименти радянської політичної культури, базованої на протистоянні та боротьбі «наших та ворогів», спонукали політехнологів використати радянський міф Великої Вітчизняної війни. Ця позиція близька свідомості жителів Донбасу, оскільки відсилає до сімейної пам'яті і формує почуття позитивної історичної спадкоємності. В ідеологічну основу такої боротьби поклали ідею антифашистську, ідею боротьби з бандерівщиною, «західноукраїнським фашизмом». Політика антиукраїнських сил з точки зору використовуваної знакової системи була націлена на посилення розколу країни. На Донбасі упереджене ставлення до жителів Західної України як колаборантів та прибічників нацистів сформувалося ще в радянські часи. Наповнення новопос-

талої держави українським змістом ототожнювалося з поширенням «галицького націонал-екстремізму», проявами фашизму. На Донбасі дерусифікацію України пояснювали як спроби українських націоналістів провести тотальну «бандеризацію».

Під час виборчої кампанії 2004 р. широко було апробовано антифашистський дискурс, і це спрацювало: у Донецьку вивішувалися плакати кандидата у Президенти В. Ющенка (виступав за українську інтерпретацію історії та державність української мови) з нацистською символікою, а населенню доказували, що він український фюрер. Після Помаранчевої революції «регіонали» переконували Донбас, що Майдан – це нацистський путч «западєнців». У 2007 р. у Луганську створено «музей жертв Помаранчевої революції», у якому частина експозиції присвячена викриттю «бандерофашизму». Для музею спеціально був створений фільм «Що таке фашизм». Поряд з Гітлером виставлені тогочасні державні демократичні лідери – Ю. Тимошенко та В. Ющенко. З початком навчального року до музею приводили школярів та студентів [1].

Боротьбу з «фашизмом» очолила влада східних областей. На День Перемоги у Донецьку проводилися великі паради, а також воєнні реконструкції з бутафорським зброєю. У Луганську реконструювали визволення міста – за участю авіації та артилерії. Водночас «регіонали» та комуністи створювали «антифашистські» організації, які огульно критикували Галичину та Україну. У місті Сватове (Луганська область) у червні 2008 року встановили пам'ятний знак жителям Сватівського району, що «загинувли від рук вояків ОУН–УПА». У 2009 р. місцева влада лякала населення Луганщини, що націонал-фашистська ідеологія стає мало не складовою частиною «державної ідеології». Ніби в Україні вже пройшов процес інституалізації фашистського руху, а помаранчева влада намагається скасувати святкування Дня Перемоги.

Коли В. Янукович став президентом України боротьба з «фашизмом» набула загальнодержавного масштабу. Активізувалася політика правлячого табору з відновлення радянсько-ностальгійного наративу пам'яті і дискредитації українського національного руху як «націоналістичного». У місцевих проросійських засобах масової інформації акцент робився на перемозі у війні радянського народу (на чолі з російським), натомість українці зображувалися досить часто як «зрадники, бандерівці, фашисти». У 2010 р. у Луганську за участі відомих регіоналів – представників центральної влади – з великим розголосом відкрито ще один пам'ятник жертвам ОУН–УПА. Напис на постаменті: «Жителям Луганщини, які полягли від рук карателів-націоналістів з ОУН–УПА 1943–1956 рр.» сповіщав, що західні українці убивали східних українців.

На Донбасі антифашизм став своєрідною ідеологією – під знаменник Великої Перемоги підводилася все політичне життя регіону [2]. На організованих мітингах наголошувалося, що «збереження цілісності нашої країни може бути забезпечено тільки загальнонародною протидією загрозі фашизму» [3]. Суспільство жорстко ділилося на наших та ворогів. Усі громадські рухи, ор-

ганізації Луганщини які не приєдналися до Антифашистської асамблеї проголошувалися «посібниками сучасних фашистів».

«Регіонали» виділяли значні кошти на різноманітні фестивалі, військово-патріотичні ігри та історичні реконструкції, фото-виставки. Місцеві телерадіокомпанії знімали фільми і телепередачі, присвячені військовій тематиці, організовували круглі столи та конференції проти поширення фашизму. Партія регіонів цілеспрямовано створювала «фашистські» фобії на Донбасі і по всій Україні. Існування фашизму в Україні потрібно було довести. Так, один з проєктів називався «В Україні – фашистське обличчя». На відповідне дослідження Інституту соціології НАНУ «регіонали» надали 4 тис. доларів [4].

Пропаганда культу Перемоги цементувала стереотип про «розколоту Україну», який ділить українців на «западенців-фашистів» та жителів сходу «інтернаціоналістів-антифашистів». Українська ідентичність поступово стала пов'язуватися з націоналізмом та «фашизмом», а російська – з інтернаціоналізмом та антифашизмом (з актуалізацією старої радянської самосвідомості «народу, який переміг фашизм»). Штучно протиставлявся «україномовний проєвропейський Захід» і «проросійський, ностальгуючий за Радянським Союзом Схід», поділяючи їх на дві соціокультурні спільноти з різною історичною пам'яттю та ідентичністю, яким важко співіснувати в одній державі.

Створюючи навколо Великої Вітчизняної війни мілітаристський культ, демонізуючи «українців-фашистів», «регіонали» закладали ідеологічні засади антиукраїнських подій весни 2014 р. Сепаратистам не довелося вигадувати майже нічого нового, щоб виправдати захоплення влади, заклики до втручання Росії та розв'язування війни проти України. Перемога Майдану оголошувалося «фашистським путчем». Нагнітання страху перед «українським фашизмом» легітимізувало дії заколотників та владу ДНР і ЛНР. Вони стверджували, що народ Донбасу мобілізувався саме на боротьбу з фашизмом, ставлячи на чільне місце пам'ять про Перемогу радянського народу у Великій Вітчизняній війні.

Радянські та російські моделі поглядів на Другу Світову війну активно використовуються сьогодні у трактуванні війни на Східній Україні. В квазідержавках відбулося декілька «антифашистських» з'їздів, на яких стверджувалося положення про те, що «антифашистська боротьба в Новоросії – продовження боротьби радянського народу з фашизмом у роки Великої Вітчизняної війни» [5].

Не випадково події війни рясніють аналогіями з сучасністю. Антиукраїнській пропаганді важливо переконати всіх, що Україну захопили саме «фашисти». Звірства нацистів під час Другої Світової війни ототожнюються з діями українських військ на сході. Риторика пов'язана з «Великою Вітчизняною війною» («каратели», «нацисти», «ополченці»), стала використовуватися для опису того, що відбувається в Україні. Російські політики стверджують, що київські радикали посягають на життя жителів південно-го сходу України за те, що ці люди пам'ятають свою історію, шанують велику Перемогу і хочуть говорити рідною мовою.

Російська пропаганда активно використовує проти України міф «Перемоги», вкидаючи в медійний простір тезу про прихід до влади сил («фашистів», «нацистів»), які були переможені у Другій світовій війні (Великій Вітчизняній війні) і яких знову треба перемогти.

Звинувачення у «фашизмі» сучасних українських політиків з боку Росії супроводжуються реанімацією міфів про український «колабораціонізм» під час Другої Світової війни. Так сучасна російська, як колись і радянська, пропаганда намагається показати діяльність ОУН і УПА не як національно-визвольний рух, а як прислужництво німецьким окупантам.

Відомо, що ОУН для досягнення своїх цілей (побудови Української Держави) тимчасово або ситуативно співпрацювала з Німеччиною. Відтак, ця співпраця ОУН з німцями, на думку російських політичних діячів, повинна бути засуджена як приклад колабораціонізму. Колабораціонізм (від франц. Collaboration – співпраця, спільні дії) трактується як зрада, співпраця з ворогами своєї батьківщини. Деякі історики стверджують, що термін «колаборація» не дуже підходить до діяльності тих українців з Галичини і Волині, які з мотивів боротьби за незалежність зробили ставку на Німеччину, бо їхні вчинки не можна розглядати як зраду власного народу чи держави, адже громадянами міжвоєнної польської держави або СРСР з 1939 року вони були всупереч своїй волі.

Прагнення до національної незалежності, жорстокий тоталітарний сталінський режим, розкуркулення, голодомор, насильницька колективізація, репресії спричинили до того, що багато українців були налаштовані антирадянськи і на першому етапі війни сприймали німців як менше зло. Що стосується так званого колабораціонізму кримських татар, то більшість українських дослідників вважають, що він носив не етнічний, а соціально-політичний характер.

Проблему колабораціонізму на пострадянському просторі добре ілюструють наступні факти: вітчизняні дослідники порахували, що протягом 1941–1945 рр. через українські військові підрозділи, які брали участь у війні на боці німецьких військ, пройшло до 250 тис. чоловік. Водночас через німецькі збройні формування з РРФСР пройшло до 700 тис. осіб. Причому населення територій України та Росії окупованих гітлерівцями було приблизно однаковою і становило до 30 млн. чоловік. Факт служби більше 100 представників старшого і вищого командно-начальницького складу Збройних Сил СРСР і тисяч молодшого офіцерського складу у військах, що створювалися на боці супротивника при величезній кількості полонених, спонукає задуматися про безпрецедентний характер подібних подій для російської військової історії.

Крім того, найвиразнішим прикладом колабораціонізму було існування Локотської республіки на території Росії окупованій Німеччиною. За своїми розмірами ця республіка перевищувала територію Бельгії, а її населення становило 581 тис. чоловік. Вся повнота влади належала тут не німецьким комендатурам, а органам місцевого самоврядування. Тут формувалися колабораціоністські

військові підрозділи Російської визвольної народної армії у складі 20 тис. солдатів. Однак, російські уряд та преса воліють говорити про українських, прибалтійських та інших колабораціоністів.

Одним із міфів радянської, а також російської пропаганди є міф про співпрацю з гітлерівцями УПА. Важливі висновки звіту робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА базовані на значному масиві опрацьованих документів, які дають підстави стверджувати:

- головною метою діяльності ОУН і УПА було становлення незалежної Української Держави, а тому вона була спрямована проти країн, які, на переконання лідерів національно-визвольного руху, були окупантами, а саме Польщі, Радянського союзу, Німеччини;

- ОУН і УПА ситуативно співпрацювали з Німеччиною сподіваючись на відродження Української Держави, коли стало зрозуміло, що це не входить у плани гітлерівців, розпочали збройну боротьбу з німецькою владою;

- діяльність ОУН і УПА не має підстав пов'язувати з конкретними епізодами злочинної діяльності, що розглядалися на Нюрнберзькому процесі, тому у рішеннях процесу вони не фігурують у переліку організацій, яким інкримінувалися злочини проти людства.

Врешті, у звіті констатовано, що «Гітлерівський режим, так само як і будь-який інший, не міг дозволити існування в своєму загалі не контрольованої ним сили. З утворенням повстанської армії українські повстанці ставали воюючою стороною незалежно від свого бажання воювати з Німеччиною», чим чітко наголошується на проблемі визнання УПА воюючою стороною [6].

Відтак, те, що в радянській і сучасній російській пропаганді називають українським колабораціонізмом, по суті, можна кваліфікувати як національно-визвольну боротьбу.

Російською пропагандою та ЗМІ український національно-визвольний рух подається лише як фашистський, колаборантський щодо нацистської Німеччини і злочинний щодо мирного населення, потім цей образ проектується на сучасну Україну (що вшановує боротьбу УПА за незалежність), і від неї вимагають зміни історичної політики.

Маніпуляції з історією Другої Світової війни дають підстави Росії та антиукраїнським силам дискредитувати боротьбу українців за незалежність і надалі поширювати радянське (читай російське) трактування історії.

Таким чином, центральною складовою російської історичної міфології ХХ ст. є Друга Світова війна. На неї проектується сучасні ідеологеми «руського мира». З іншого боку, сучасні політичні події, зокрема, анексія Росією Криму, її агресія на Сході України, сприймаються крізь призму подій більш ніж 70-річної давнини – як боротьба радянських людей на чолі з російським народом з «фашизмом». Агресія Росії і конфлікт на Сході України перетво-

рили історію на справжню зброю. Історичні міфи Другої Світової війни (в радянському варіанті – Великої вітчизняної війни) використовуються для виправдання сепаратистських рухів та військової агресії Росії.

Список використаних джерел та літератури:

1. У Луганську відкрили пересувний «Музей жертв Помаранчевої революції» у десяток «примірниках». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/968356.html>
2. Максим Вихров Как культ Победы помог начать войну на Донбассе. URL: <https://inforesist.org/kak-kult-pobedy-pomog-nachat-voynu-na-donbasse/>
3. Общественники Луганщины призывают всех луганчан объединиться, чтобы противостоять неонацистской идее. URL: <http://oblrada.lg.ua/content/obshchestvenniki-luganshchiny-prizyvayut-vsekh-luganchan-obedinit-sya-chtoby-protivostoyat-ne>
4. Документы о том, как Партия регионов создавала «фашистские» фобии на Донбассе. URL: http://ipress.ua/ru/mainmedia/dokumenty_o_tom_kak_partyya_regyonov_sozdavala_fashystskye_fobyu_na_donbasse_65553.html
5. Антифашистская борьба в Новороссии – 20 Мая 2015. URL: https://antifashist.org/news/antifashistskaja_borba_v_novorossii/2015-05-20-3078
6. Проблема ОУН-УПА. Звіт робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. Основні тези з проблеми ОУН-УПА (історичний висновок). Київ: Інститут історії України, 2004. 96 с.

В. С. Лозовий

Манипулирование историей Великой Отечественной войны как составная пропагандистской кампании против Украины

В статье раскрыты причины интенсивного использования антиукраинскими силами событий Великой Отечественной войны, проанализировано особенности манипулирования ними.

Подчеркнуто, что российской пропагандой и СМИ украинское национально-освободительное движение подается лишь как фашистское, коллаборационистское в отношении нацистской Германии и преступное в отношении мирного населения, потом этот образ проектируется на современную Украину (которая чествует борьбу УПА за независимость), и от неё требуют изменить историческую политику.

Манипуляции с историей Второй мировой войны дают основания России и антиукраинским силам дискредитировать борьбу украинцев за независимость и далее распространять советскую (читай российскую) трактовку истории.

Центральной составляющей российской исторической мифологии XX ст. является Вторая мировая война. На неё проецируются современные идеологи «русского мира». С одной стороны, современные политические события, в частности аннексия Россией Крыма, её агрессия на Востоке Украины, воспринимаются сквозь призму событий более чем 70-летней давности – как борьба советских людей во главе с российским народом с «фашизмом». Агрессия России и конфликт на Востоке Украины превращают историю на настоящее оружие. Исторические мифы Второй мировой войны (в советском варианте – Великой Отечественной войны) используются для оправдания сепаратистских движений и военной агрессии России.

Ключевые слова: Украина, Россия, Великая Отечественная война, Победа, фашизм, мифология войны, пропаганда, манипулирование.

V. S. Lozovyi

Manipulation of the history of the Great Patriotic War as a composition of a propaganda campaign against Ukraine

The article explains the reasons for the intensive use by the anti-Ukrainian forces of the events of the Great Patriotic War, analyzed the peculiarities of manipulation by them.

Russian propaganda and mass media, the Ukrainian national liberation movement is presented only as a fascist, collaborator with respect to Nazi Germany and criminal against the civilian population, and then this image is projected onto modern Ukraine (which honors the UPA struggle for independence), and requires a change in its historical policy.

Manipulations with the history of the Second World War give grounds to Russia and anti-Ukrainian forces to discredit the struggle of Ukrainians for independence and continue to spread the Soviet (read Russian) interpretation of history.

Thus, the central component of Russian historical mythology of the twentieth century. Is the Second World War. The modern ideologues of the "Russian world" are projected on it. On the other hand, modern political events, in particular Russia's annexation of Crimea, its aggression in the East of Ukraine, are perceived through the prism of events more than 70 years old – as the struggle of Soviet people led by the Russian people with "fascism". The aggression of Russia and the conflict in the East of Ukraine turned the story into a real weapon. Historical myths of the Second World War (in the Soviet version, the Great Patriotic War) are used to justify separatist movements and military aggression in Russia.

Key words: Ukraine, Russia, Great Patriotic War, victory, fascism, mythology of war, propaganda.

Отримано: 16.07.2018

УДК 655.3.066.24[47+57]«1941/1945»

A. A. Лубчинський

ПЛАКАТНЕ МИСТЕЦТВО СРСР В ЧАСИ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Плакат є важливим засобом впливу на населення країни. В часи німецько-радянського збройного протистояння на теренах СРСР використовувались різні види агітаційних плакатів. На тлі нещодавніх масових репресій у політичному, військовому та цивільному середовищі керівники радянської держави були серйозно занепокоєні рівнем лояльності до них з боку радянських громадян. Одразу після початку війни на політичний та агітаційний плакат було покладено важливу роль заклику до всеохоплюючого опору загарбникам.

У розвитку радянського агітаційно-політичного плакату часів німецько-радянської війни можна виділити три періоди. Перший охоплює початок війни та перші поразки Червоної армії. Сюжети плакатів цього часу закликали радянських людей сміливо чинити